

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

عنوان:

ترجمه و نقد و بررسی

کتاب الفصل والوصل فی القرآن الکریم

نوشتۀ منیر سلطان

استاد راهنما:

دکتر عزت الله مولایی نیا

استاد مشاور:

دکتر حیدر محلاتی

نگارنده:

روح الله حیاتی

زمستان ۱۳۹۰

تقديم به:

ساحت مقدّس آقا امام زمان، مهدی موعود (أرواحنا فداه).

تشکر و قدر دانی:

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا نمود. در اینجا بر خود لازم می دانم از تمامی اساتید ارزشمند و بزرگوار، به ویژه اساتید دوره ی کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و فضایل اخلاقی مساعدت نمودند تقدیر و تشکر کنم.

از استاد گرامی جناب آقای دکتر عزت الله مولایی نیا که راهنمایی اینجانب را در انجام پژوهش، تحقیق و نگارش این پایان نامه تقبل نمودند نهایت سپاسگزاری را دارم. از جناب آقای دکتر حیدر محلاتی به عنوان مشاور که با راهنمایی خود مرا مورد لطف قرار داده اند کمال تشکر را دارم، از سایر اساتید بزرگوار جناب آقای دکتر شیروی، آقای دکتر مصطفوی نیا و اساتید دیگر قدر دانی می کنم، در پایان از خانواده ی خودم، پدر و مادر م، دو اسوه ی صبر و تلاش و همسر فداکارم که حامی و پشتیبان اینجانب بوده اند، تقدیر و تشکر می کنم.

چکیده:

کتاب «الفصل و الوصل فی القرآن کریم» نوشته ی منیر سلطان از جمله آثار معاصر در زمینه ی علم بلاغت، مبحث فصل و وصل می باشد. نویسنده ی کتاب در خصوص فصل و وصل و اقسام مختلف آن از ناحیه ی بزرگان علم بلاغت، و بررسی کردن مبحث فوق در قرآن کریم به تحقیق و تفحص پرداخته است، منیر سلطان در مقدمه ی کتاب ابتدا به چگونگی شکل گیری اصطلاح فصل و وصل و تقسیمات و گرایشات آن توجه داشته، و در فصل اول کتاب به بررسی فصل و وصل قبل از جرجانی پرداخته، و در این فصل در خصوص انواع وسایل فصل و کاربرد آن و همچنین در مورد وصل و استفاده های وصل سخن به میان آورده است. در فصل دوّم نیز به جایگاه فصل و وصل در زمان جرجانی توجه داشته؛ و به کنکاش و بررسی وسایل فصل و وصل به صورت دقیق همّت گماشته، و در فصل سوّم کتاب به تعریف فصل و وصل بعد از جرجانی پرداخته، و با آوردن دیدگاههای مختلف از بلاغیون بزرگ از جمله زمخشری به کتاب خود رونق خاصی بخشیده؛ که برای خوانندگان نیز از اهمیّت به سزایی برخوردار است، او همچنین در طول این فصل به کاربردهای مختلف فصل و وصل در میان کلمات مفرد و جملات توجه ویژه ای داشته؛ و نظرات دانشمندان بزرگی از جمله سکاکی را در خصوص فصل و وصل مورد بررسی قرار داده است، وی در پایان در فصل چهارم به کاربرد فصل و وصل در سوره های متنوع با آوردن آیات قرآن کریم، اشاره ای دقیق داشته، و به مهم ترین نقصهای این مبحث از بلاغت یعنی فصل و وصل به نحو شایانی پرداخته است؛ لذا با توجه به اهمیّت زیاد موضوع که یکی از مهم ترین مباحث علم بلاغت است، ترجمه ی این اثر می تواند مورد استقبال و استفاده ی چشمگیر دانشجویان علاقمند به علم بلاغت قرار گیرد، و همچنین نگارنده با توجه به استفاده و کاربرد بی بدیل موضوع در قرآن کریم، سعی داشته در بسیاری از موارد به ترجمه ی آزاد کلمات و جملات و تحلیل مواردی که نیاز به توضیح داشته، و معرفی شخصیت‌های کتاب پردازد؛ تا بهتر مورد توجه مخاطبین واقع شود، و در پایان به نقد و بررسی شکلی و محتوایی کتاب به صورت گذرا و با اشاره به اشکالات اثر، توجه داشته، و با ارائه ی پیشنهاداتی در خصوص آن ها همّت گماشته؛ تا بهتر مورد استفاده باشد.

واژه گان کلیدی: نقد و بررسی، فصل و وصل در قرآن، ترجمه، جایگاه فصل و وصل، منیر

سلطان.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
ضرورت انجام تحقیق.....	۴
سابقه و پیشینه ی تحقیق.....	۴
تعریف مسأله و بیان سؤالهای اصلی تحقیق.....	۴
فرضیه های تحقیق.....	۵
اهداف تحقیق.....	۶
بیان روش تحقیق.....	۷
فصل اول: ترجمه ی کتاب «الفصل والوصل فی القرآن الکریم».....	۸
مقدمه.....	۹
این چاپ.....	۹
به وجود آمدن اصطلاح فصل و وصل -مقدمه.....	۱۱
اصطلاح فصل و وصل که منبع آن علم قراءات است.....	۱۴
مرحله ی عدم استقرار اصطلاح.....	۱۹
مرحله ی استقرار اصطلاح.....	۲۶
مرحله ی شاخه شاخه شدن اصطلاح.....	۲۹
فصل و وصل قبل از جرجانی فصل اول.....	۳۴

- اولاً: فصل اول..... ۳۵
- گاهی فصل در جایی بلیغ تر از وصل است..... ۳۵
- ادوات فصل - ضمیر فصل..... ۳۷
- جمله ی معترضه..... ۳۸
- استثناء منقطع..... ۳۹
- کنار گذاشتن حرف «واو»..... ۴۰
- گاهی فصل برای تفسیر می آید..... ۴۰
- گاهی فصل برای ایجاز می آید..... ۴۰
- فصلی که برای ایجاز می آید همچنین بین کلمه های مفرد هم می آید..... ۴۲
- فصل برای توضیح دادن..... ۴۳
- دوّمأ: وصل..... ۴۴
- حرف «واو» جایگاهی دارد که برای حرف «فاء» شایسته نیست..... ۴۴
- جمله گاهی وصل شده و جدا شده برای تفسیر می آید..... ۴۵
- جایز دانستن وصل جمله ی خبری بر انشایی بر خلاف مشهور..... ۴۶
- گاهی وصل کردن برای جلوگیری از پوشیدگی است..... ۴۷
- گاهی وصل برای تمییز به کار می رود..... ۴۷
- گاهی وصل برای تأکید کردن علم خداوند به کار می رود..... ۴۸
- فصل دوّم - فصل و وصل قبل از جرجانی..... ۵۰

- اولاً: شکل گیری دو باره ی فصل و وصل ۵۱
- (أ) ماده ی فصل - جرجانی فصل و وصل را با بیان اهمیت معرفی می کند ۵۱
- از ادوات فصل در نزد جرجانی - ضمیر فصل ۵۱
- کنار گذاشتن حرف «واو» ۵۲
- فصل در کلمه های مفرد یک مدخل ورودی برای فصل در جمله ها است ۵۲
- فصل در جمله ها ۵۳
- جمله های جدا شده تأکیدی برای جمله های منفی هستند ۵۴
- جمله های حال جدا شده ۵۴
- ماده ی وصل: جایگاه حرف «واو» بین ادوات وصل ۵۷
- حرف «واو» باعث وصل کردن شباهتها می شود ۵۸
- حرف «واو» باعث وصل کردن متضادها به خاطر علاقه می شود ۵۸
- وصل فقط با حروف عطف نیست، وصل با (إنّ) ۵۹
- وصل در کلمه های مفرد مدخل ورودی برای شناخت وصل جمله ها ۶۰
- وصل در جمله ها دو گونه است ۶۰
- وصل مجموع جمله ها با مجموع جمله های دیگر ۶۲
- یک چیز دقیق دیگر ۶۳
- عطف کردن بر جمله های حالیه ۶۳
- جمله های شرط معطوف بر جمله های جزا ۶۴

- ۶۵.....عطف بر جواب شرط با حرف «واو».....
- ۶۵.....دوّمأ: جرجانی فصل و وصل و عناصر زیبا در آن را تحلیل می کند.....
- ۸۰.....فصل سوّم: فصل و وصل بعد از جرجانی.....
- ۸۰.....أولاً: زمخشری.....
- ۸۰.....زمخشری و فصل.....
- ۸۲.....تعریف فصل و وصل.....
- ۸۳.....فصل وصل تقدیری.....
- ۸۴.....أولاً: بلاغت فصل ۱- گاهی فصل بلیغ تر از وصل است.....
- ۸۵.....۲- هماهنگی داخلی قوی تر از وصل کردن با رابط است.....
- ۸۶.....فصل به اسلوب بزرگی و ارزش می بخشد.....
- ۸۶.....فصل به اسلوب زیبایی و قوّت تأثیر گذاری می دهد.....
- ۸۶.....دوّمأ: از ادوات فصل: فصل با حرف «واو».....
- ۸۷.....فصل با ضمیر فصل.....
- ۸۸.....فصل با جمله ی معترضه.....
- ۹۰.....فصل با استثناء منقطع.....
- ۹۰.....فصل با «بل».....
- ۹۱.....فصل با «أم» منقطعه.....
- ۹۲.....سوّمأ: در نشان دادن فصل، فصل با عطف بیان برای تثبیت معنی و تأکید.....

- ۹۳..... فصل با بدل
- ۹۴..... فصل با تأکید
- ۹۵..... فصل برای توضیح دادن معنی و بیان آن است
- ۹۶..... فصل برای تفصیل بعد از کلی گویی است
- ۹۸..... فصل برای جواب دادن به سؤال مقدر است (استثنا)
- ۹۹..... استثنا برای تحلیل کردن
- ۱۰۰..... استثنا برای تعجب
- ۱۰۱..... استثنا برای تأکید است
- ۱۰۱..... استثنا برای بیان دلیل است
- ۱۰۲..... زمخشری و وصل
- ۱۰۳..... وصل لفظی و وصل معنوی
- ۱۰۳..... حالات حرف «واو» و او هم برای وصل است و هم برای فصل
- ۱۰۴..... حرف «واو» باعث جمع شدن شباهتها می شود
- ۱۰۴..... واو های وارد شده
- ۱۰۵..... واو باعث تأکید معنی منفی می شود
- ۱۰۵..... وصل کردن با حرف «واو» باعث اثبات انسانیت مسیح و بندگی او
- ۱۰۶..... حکم شرعی وصل کردن با حرف «واو» بدون او را بیان می کند
- ۱۰۶..... وصل کردن فقط با واو نیست وصل با فاء برای دلیل و تعقیب

- ۱۰۷..... وصل با فاء برای شرط به کار می رود.
- ۱۰۷..... وصل با فاء برای معنی ناگهانی می آید.
- ۱۰۸..... فاء برای ترتیب در درون ویا برتری در صفت می آید.
- ۱۰۹..... وصل کردن با «ثم» باعث فاصله در حال می شود.
- ۱۰۹..... وصل کردن با «ثم» باعث دوری می شود.
- ۱۱۰..... «ثم» هنگامی که تکرار شود بار دوم بلیغ تر از بار اول است.
- ۱۱۱..... «ثم» برای بیان برتری به کار می رود.
- ۱۱۱..... وصل کردن با «أو».
- ۱۱۲..... ادوات دیگر برای وصل کردن، علی.
- ۱۱۲..... لام جر.
- ۱۱۳..... إلی.
- ۱۱۳..... قد.
- ۱۱۴..... ربما.
- ۱۱۵..... دو حرف شرط (إن) و (إذا).
- ۱۱۵..... وصل بین صفات، وصل برای بیان تعداد صفات موصوف.
- ۱۱۶..... وصل برای بزرگی صفات در موصوف.
- ۱۱۶..... وصل برای رساندن یکی از موصولها به شهری دیگر در صفت.
- ۱۱۷..... وصل در میان صفتها بعد از فصل برای جمع بین دو صفت خاص.

- ۱۱۷.....وصل برای جدا کردن دو صفت است.
- ۱۱۸.....از اهداف ترتیب کلمات مفرد وصل شده.
- ۱۱۸.....مقدم کردن آنچه که بر قدرت الهی دلالت دارد.
- ۱۱۸.....مقدم کردن اصل بر فرع.
- ۱۱۹.....مقدم کردن سخت ترین بر سبکترین تا جایی که امکان دارد.
- ۱۱۹.....از اهداف وصل کردن در میان جملات.
- ۱۱۹.....وصل برای شراکت در حکم اعراب است.
- ۱۲۰.....وصل برای تناسب.
- ۱۲۰.....وصل برای تفسیر.
- ۱۲۰.....وصل برای بیان معنی.
- ۱۲۱.....وصل برای اختصاص.
- ۱۲۱.....وصل برای تأکید.
- ۱۲۲.....وصل برای توجه به معنی ای که روش سخن آن را مشخص می کند.
- ۱۲۲.....عدم پیروی جمله ی خبری از انشایی از سوی زمخشری.
- ۱۲۳.....از اهداف ترتیب جملات فصل شده.
- ۱۲۳.....مقدم کردن هر کدام که قدرت بیشتری دارد.
- ۱۲۳.....مقدم کردن آنچه که از نظر تعداد بیشتر است.
- ۱۲۴.....مقدم کردن آنچه که در زندگی مردم تأثیر بیشتری دارد.

- مقدم کردن آنچه که سریعتر به درون انسان نفوذ می کند..... ۱۲۴
- محکم کردن ترتیب جملات به منظور پاکسازی درون..... ۱۲۵
- رها کردن ترتیب جملات به منظور نشان دادن نگرانی درون..... ۱۲۵
- رها کردن ترتیب جملات به منظور نشان دادن بدی اندیشه..... ۱۲۶
- وصل کردن و عطف قرآنی..... ۱۲۷
- مثالی دیگر که با فاء وصل شده و بار دیگر جدا شده..... ۱۲۸
- جمله ی وصل شده با یک رابط در دو جا با تقدیم و تأخیر بر اساس روش سخن می آید..... ۱۲۸
- ذکر دوبار جمله ی وصل شده با دو رابط برای اختلاف منظور..... ۱۲۹
- وصل و داستانهای قرآنی..... ۱۲۹
- وصل کردن در مسأله ی کلامیه..... ۱۳۱
- دوّمأ:سکاکی و فن فصل..... ۱۳۵
- مقدمه..... ۱۳۶
- حالات جمله در نزد سکاکی..... ۱۳۷
- سکاکی و فن فصل..... ۱۳۷
- فصل برای کمال اتصال..... ۱۳۸
- فصل برای توضیح دادن و بیان کردن..... ۱۳۸
- فصل برای تأکید..... ۱۳۹

- ۱۳۹..... فصل برای بدل
- ۱۴۰..... فصل برای کمال انقطاع
- ۱۴۰..... کمال انقطاع که دو جمله ی متفاوت از نظر خبر و طلب
- ۱۴۱..... کمال انقطاع اینکه بین دو جمله مناسبت نباشد
- ۱۴۲..... قطع کردن
- ۱۴۳..... قطع برای استئناف
- ۱۴۵..... فصل بین جملات حالیه
- ۱۴۷..... دوّمأً:سکاکی و فن وصل
- ۱۴۷..... وصل برای توسط بین کمال اتصال و کمال انقطاع
- ۱۴۷..... ثبوت و نو آوری با دو جمله ی وصل شده
- ۱۴۹..... سوّمأً:تلخیص قزوینی و شرح سبکی
- ۱۴۹..... اولاً:تلخیص قزوینی
- ۱۴۹..... شبه کمال انقطاع و شبه کمال اتصال
- ۱۵۱..... دوّمأً:شرح سبکی،فصل و وصل بین کلمات مفرد
- ۱۵۲..... فصل و وصل بین جمله و مفرد
- ۱۵۴..... فصل چهارم:نشان دادن فصل و وصل در قرآن کریم
- ۱۵۸..... اولاً:بارزترین کوتاهیها در قواعد فصل و وصل
- ۱۶۰..... دوّمأً:بیان فصل و وصل در قرآن کریم

۱۶۱	جایگاه های فصل
۱۶۷	جایگاه های وصل
۱۷۵	سوماً: فن فصل و وصل، مقدمه
۱۷۸	ادوات فصل و وصل
۱۷۹	از اهداف آن، توضیح دادن
۱۸۱	ایجاز
۱۸۱	تثبیت معنی
۱۸۲	عطف نیکو
۱۸۴	تقسیم موضوع به اجزای وصل شده
۱۹۴	نشان دادن شکل جدا شده و شکل وصل شده
۱۹۸	تناسب هماهنگی صوتی با هماهنگی آنچه که بر چیزی دلالت دارد
۲۰۵	نتایج بحث کتاب منیر سلطان
۲۰۷	منابع و مراجع کتب منیر سلطان
۲۱۲	فهرست تفصیلی کتاب منیر سلطان

فصل دوّم: نقد و بررسی کتاب «الفصل و الوصل فی القرآن الکریم».....	۲۱۷
نقد و بررسی کتاب (محتوایی و شکلی).....	۲۱۷
۱- نقد و بررسی محتوایی.....	۲۱۷
۱-۱. مقدمه ای بر باب فصل و وصل.....	۲۱۷
۲-۱. دیدگاههای مختلف بلاغت دانان در باره ی فصل و وصل.....	۲۱۹
۳-۱. وسایل فصل کردن.....	۲۳۰
۴-۱. وسایل وصل کردن.....	۲۴۸
۵-۱. وسایل دیگر عطف کردن.....	۲۵۱
۶-۱. موارد کاربردی فصل.....	۲۵۳
۷-۱. شرح جاهای پنجگانه ی فصل.....	۲۵۹
۸-۱. موارد فصل از دیدگاه سکاکی.....	۲۶۱
۹-۱. قطع کردن.....	۲۶۸
۱۰-۱. موارد کاربردی وصل.....	۲۷۱
۱۱-۱. ذکر کلی جاهای وصل.....	۲۷۳

- ۱۲-۱. از اهداف ترتیب کلمات مفرد وصل شده..... ۲۷۵
- ۱۳-۱. از اهداف وصل کردن بین جملات..... ۲۷۶
- ۱۴-۱. از اهداف ترتیب جملات وصل شده..... ۲۷۹
- ۱۵-۱. نقد و بررسی کلی کتاب و بیان نقاط ضعف و قوت..... ۲۸۰
- ۲- نقد شکلی:..... ۲۸۵
- ۱-۲. چهار چوب کلی اثر..... ۲۸۶
- ۲-۲. عنوان کتاب..... ۲۸۶
- ۳-۲. فصل بندی کتاب..... ۲۸۷
- ۴-۲. فهرست اثر..... ۲۸۷
- ۵-۲. پاورقی کتاب..... ۲۸۸
- ۶-۲. اسلوب نگارش..... ۲۸۸
- ۷-۲. مستند سازی اطلاعات..... ۲۸۹
- ۸-۲. اقتباس..... ۲۸۹
- ۹-۲. مصادر و منابع..... ۲۸۹
- ۱۰-۲. نتیجه گیری کتاب..... ۲۸۹
- ۱۱-۲. تصحیح اغلاط..... ۲۸۹
- ۱۲-۲. پیشنهادات مترجم..... ۲۹۳
- ۱۳-۲. نتایج بحث..... ۲۹۳

فهرست منابع و مراجع مترجم ۲۹۵

مقدمه:

موضوع فصل و وصل یکی از مهمترین موضوعات و بخشهای علم معانی و از مباحث عمده ی علم بلاغت است که فواید بسیار و نکات ظریف فراوانی دارد، و درک و فهم رسیدن به آنها بر همگان بسی دشوار است؛ زیرا آشنایی با کیفیت و ساختار جملات و آگاهی از جایگاه ها و کاربرد آنها و کشف موارد عطف جمله ای بر جمله های دیگر و یا عطف کلمه ها بر همدیگر و همچنین استفاده و کاربرد هر یک از حروف عطف و وصل، نیازمند ذوقی سلیم و توجه عمیق می باشد؛ و شاید به همین دلیل است که برخی از بزرگان علم بلاغت فهمیدن علم بلاغت را در گرو شناخت مبحث «الفصل و الوصل» دانسته اند، و تمام بلاغت را در این مبحث خلاصه کرده اند، موضوعی که امام عبدالقاهر جرجانی در آن کوشیده و به بیان موارد ذکر او در جمله ها و رها کردن او در جمله هایی که محلی از اعراب ندارند پرداخته است. پس قوانینی را برای آن به وجود آورد که افرادی که بعد از او آمدند چیزی جز این مباحث ارزشمند در عطف کردن کلمات مفرد نیفزودند، که زمخشری، سکاکی، سهیلی، رازی و ابوحیان به گونه هایی از آن جمله ها پیروی کردند و زمکلائی، علوی و سبکی از آنها یاد گرفتند.

باید دانست که نظر بیشتر بلاغیون در باب فصل و وصل مربوط به عطف با حرف «واو» است؛ زیرا گذشته از این که حرف «واو» نکاتی ظریف و دقیق دارد که در سایر حروف عطف نیست، و شناخت موارد این حرف نسبت به سایر حروف مشکلاتی دارد و دارای نکاتی دقیق و پنهان است که به سختی درک می شوند، و این در حالی است که جایگاه های سایر حرف های عاطفه مشخص و معین است، و موارد کاربردی آنها معلوم است؛ و علت آن این است که حروف عاطفه به جز «واو» هر کدام برای خود معنی و مفهومی خاص دارند، یعنی علاوه بر داشتن معنی جمع و اشتراک هر کدام، فایده ای دارد، مثلاً حرف «فاء» بر ترتیب به اتصال بدون فاصله دلالت دارد، و حرف «ثم» بر ترتیب و فاصله و تأخیر و انفصال دلالت دارد، و حرف «أو» و «أم» بر تردید دلالت دارند، پس هر کدام از این حروف چه بین دو جمله مناسبت باشد، یا نباشد، با معنای خاص